

СОКАЛЬСЬКА О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, начальник кафедри
загально-правових дисциплін
(Інститут кримінально-виконавчої служби)

УДК 340.155.2 (343.8)

СТАНОВЛЕННЯ В'ЯЗНИЧНОЇ СИСТЕМИ КОРОЛІВСТВА ДАНІЯ (XVIII–XX СТОЛІТТЯ)

У статті розглянуто етапи та особливості формування в'язничної системи Королівства Данія з XVIII до другої третини XX ст., визначено правові та організаційні засади функціонування установ виконання покарань, особливості правового статусу засуджених, режиму та умов утримання, запропоновано авторську періодизацію еволюції тюремної системи.

Ключові слова: Королівство Данія, тюремне ув'язнення, каторжна тюрма, виправний будинок, робітний будинок.

В статье рассмотрены этапы и особенности формирования тюремной системы Королевства Дания с конца XVIII в. до второй трети XX в., определены правовые и организационные основы деятельности учреждений исполнения наказания, особенности правового статуса осужденных, режима и условий содержания, предложена авторская периодизация эволюции тюремной системы.

Ключевые слова: Королевство Дания, тюремное заключение, каторжная тюрьма, исправительный дом, рабочий дом.

The article describes the stages and peculiarities of the prison system in Denmark since XVIII to the second third of the XX century, defines the legal and organizational framework for the functioning of penal institutions, particularly the legal status of convicts, treatment and conditions of detention, the author's periodization of the evolution of the prison system.

Key words: Denmark, prison, convict prison, reformatory, workhouse.

Вступ. В'язнична система Королівства Данія, як і 150 років тому, вважається однією з найкращих в Європі. Тюремні будівлі більше нагадують туристичні об'єкти. Чого лише варті сайти тюрем і виправних закладів: яскраві кольори, інформаційний блок розпочинається зі слів «ласкаво просимо», детальні відомості, зручний інтерфейс тощо. У звітах про відвідини датських тюрем експерти акцентують увагу на умовах утримання: персонал без зброї, добре облаштовані камери, кухні, де засуджені готують їжу, тренажерні зали, обов'язковий щотижневий медичний огляд, засуджені не носять спецодяг, вільно пересуваються по території, роблять покупки в магазині, мають можливість залишити заклад у вихідні дні тощо. Це більше стосується в'язниць відкритого типу. Є ще й закритого, в яких режим суворіший, але повага до засудженого та намагання підтримати його соціальні зв'язки – основа процесу відбування покарання. Усе це не означає, що в пенітенціарній системі Данії не має проблем: є і втечі, й вживання наркотиків, що привертає увагу як громадськості, так і представників влади.

Ознайомившись із в'язничною системою Данії, закономірно задаєшся риторичним запитанням: «Чому не можна вітчизняну кримінально-виконавчу систему хоча б частково наблизити до датського зразка»? У пошуках відповіді на нього, з огляду на стан установ виконання покарань в Україні, песимістично згадуються слова Лукреція: «З нічого – ніщо». Незважаючи на всі зусилля, українська кримінально-виконавча система залишається пострадянською, однак вже без тих позитивних рис, що були в ті часи.

Як би ми того не хотіли, але наше сьогодні багато в чому зумовлене нашим минулим. Спадкоємність позитивних традицій і поступальний розвиток для діяльності державних органів не менш важливі, ніж для інших соціальних інституцій. Цим, на нашу думку, й відрізняється в'язнична система Данії – її модернізація безперервно триває вже понад 200 років.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити правові й організаційні засади функціонування установ виконання покарань Королівства Данія впродовж XVIII–XX ст., особливості режиму та умов утримання засуджених.

Зарубіжний досвід формування пенітенціарних систем у вітчизняній науці донині залишається майже недослідженим. Огляд тюремної системи Данії подано в дореволюційний період у кількох публікаціях журналу «Тюремний вісник» [1–5]. Сучасна датська історіографія представлена працями Петера Сміта (Peter Scharff Smith) [6; 7] та Мартіна Йенсена (Martin Rovang Jensen) [8], в яких ретроспективний огляд поєднується з аналізом актуальних проблем відбування покарання. Неабиякий інтерес для дослідження ранньої історії в'язничної системи становлять спогади мандрівників і філантропів, зокрема англійців Джона Говарда (John Howard) [9], Вільяма Кокса (William Coxe) [10], венесуельця Франциско де Міранда (Francisco de Miranda) [11], які відвідали Данію наприкінці XVIII ст. Пенітенціарним системам скандинавських країн присвячена наукова праця польської дослідниці Моніки Платек (Monika Płatek), але історія їх формування розглядається авторкою лише побічно [12].

Результати дослідження. Початковий етап формування тюремної системи Данії припадає на середину XVIII ст. У цей період тюремне ув'язнення у виді каторжних робіт замінено смертною карою. Державі, в якій стрімко розвивалась промисловість, вигідніше було використовувати працю злочинців, ніж позбавляти їх життя. У зв'язку із цим започатковано в'язниці із суворим режимом і примусовою каторжною працею, робітні будинки для безхатченків, нероб і волоцюг.

Перша каторжна тюрма Bremerholm відкрита в Копенгагені всередині XVII ст. поблизу верфі військово-морського флоту, на якій використовували працю злочинців. 1741 року засуджених перевели до в'язниці Stokhus (Stokhausest), що діяла як цивільна каторжна тюрма впродовж 1741–1860 рр. Вільям Кокс у кінці 70-х років XVIII ст. відвідав цей заклад. Більшість камер (7 з 9) розташовувалися в напівпідвальному поверсі, окремо утримувалися жінки, довічно засуджені та особи, які вчинили спробу втечі. Усі ув'язнені зобов'язані були працювати, за що отримували платню. Це були роботи з впорядкування й укріплення міста, фортифікаційних об'єктів, у порту тощо. Ув'язненим дозволялися прогулянки під наглядом вартових зранку й ввечері впродовж ¼ години. У тюремному магазинчику вони могли придбати сир, масло, білий хліб та ін. На території в'язниці був лазарет, а щонеділі відбувалися богослужіння [10, с. 49–52].

Джон Говард, який побував у Данії в липні 1781 р., залишив такі спогади про каторжну тюрму Stokhus: усюди сморід, камери переповнені, окремі засуджені закуті в ланцюги, одяг в'язнів зношений та ін. [9, с. 75–78]. Описуючи враження Джона Говарда від датських місць ув'язнення, сучасні дослідники наводять лише тезу про те, що «Говард побачив у датських в'язницях речі, які назвав нечуваними для людства» [13, с. 51–52]. Так, його дійсно вразили тортури та довічне ув'язнення в тюрмах та робітних будинках, зокрема жінок, які вчинили дітовбивство, що страшило більше ніж смерть. Разом із тим Джон Говард відмічав, що жорстокі покарання грабіжників дають свої плоди – в Копенгагені ніколи не чули про нічні розбої та грабежі [9, с. 75–78]. Також відомий філантроп відмітив, що в арештних будинках умови утримання були прийнятні: ув'язнених небагато, на їх утримання виділялося достатньо коштів, жінки та чоловіки розміщувалися окремо

Один із найстаріших арештних будинків Копенгагену Blåtårn, що підпорядковувався суду графства, розміщувався в пороховій вежі поблизу каналу. У ньому утримувалися до вироку суду, як правило, кілька місяців. Однак траплялися випадки, коли обвинувачені перебували тут близько 2 років. У камерах підвального поверху було темно, холодно й дуже вогко. На першому поверсі – приміщення для жінок. Боржники утримувалися на другому поверсі в кімнатах, обладнаних залізними лічками [11].

Перший відомий міський арештний будинок Копенгагену (Københavns Civile Arresthus I) діяв впродовж 1678–1712 рр. У часи правління короля Фредеріка IV у центрі столиці зведено новий 4-х поверховий арештний будинок відомий як Slutteri. Засуджені за особливо тяжкі злочини відбували покарання в одиночних камерах цокольного поверху арештного будинку. Боржники утримувалися окремо й лише в одиночних камерах, але це не було проявом суворості режиму, а, навпаки, певного комфорту. У Slutterie був шпиталь, послуги лікаря оплачував магістрат [10, с. 47–48].

Як і в інших країнах Європи, в Данії за доби меркантилізму задля опіки держави над безхатченками та жебраками з ініціативи короля Крістіана IV 1606 р. відкрито перший робітний будинок Helligest у Копенгагені. Чисельність населення стрімко зростала, й усе тяжче ставало знайти роботу, вулиці заповнили жебраки, більшість з яких були неповнолітніми. Робітні будинки відкривали з подвійною метою – надати роботу, притулок асоціальним елементам і сприяти розвитку промисловості. Такі комплекси примусової праці, як правило, включали тюрму (Tugthus), дитячий будинок, у тому числі й для неповнолітніх злочинців (Vørnehuset), виробництво (Manufaktur) і притулок для бродяг (Rasphus).

Особи, які утримувалися в Helligest, були поміщені туди за бродяжництвом й дрібні крадіжки. Власне злочинців у ньому було небагато. Останні направлялися в каторжну тюрму поблизу верфі. Жінки, засуджені за проституцію, становили більшість утримуваних у робітному будинку. Для них було навіть організовано спеціальне відділення – kaldt horestuen («кімнати повій»). Вони пряли та обробляли пряжу. Чоловіки, як правило, залучалися до громадських робіт. 1662 року замість Helligest

відкрито новий заклад, що поєднував тюрму, дитячий будинок та притулок для волоцюг – *Vørne-, Tugt – og Raspehus* (офіційна назва *Vørnehuset*). На його місці 1741 р. звели так званий прядильний будинок – *Vørne-, Tugt-og Spindehuset*, в якому утримувалося 300–400 осіб. Чоловіки, засуджені до довічного ув'язнення, відбували покарання в окремих камерах на першому поверсі, жінки – в загальних камерах. У цьому закладі були влаштовані майстерні, де засуджені пряли, прочісували пряжу, виготовляли тканину для королівських мануфактур та обробляли деревину. Робітний будинок був організований на засадах самокупності. В установі діяв шпиталь з окремими палатами для жінок і чоловіків; щоранку капелан читав молитву, а в неділю правив службу [9, с. 78; 10, с. 52] Франциско де Міранда зазначав, що рівень даного закладу – цілком задовільний, і він може бути визнаний одним із найкращих в Європі, однак наголошував на недопустимості утримання неповнолітніх разом із дорослими: діти, які потрапляли туди жебраками, виходили злочинцями [11].

Схожі робітні будинки відкрито у Виборзі (1737 р.) та на о. Мен (1737 р.), а також у Норвегії, що була частиною Данії, зокрема в Христианії та Тронхеймі. В Оденсе, починаючи з 1752 р., функціонував будинок корекції, на вході якого була дошка з написом: «Значно краще, коли заклад приносить подвійну користь – привчає до праці та виправляє». Досвід примусових робіт у цих установах було використано під час організації пореформених каторжних тюрем.

В останні десятиліття XVIII ст. у Данії здійснено низку буржуазних перетворень, що мали вплив і на кримінальну політику держави. Законодавчі акти кінця XVIII ст. передбачали розділення засуджених у залежності від тяжкості правопорушень, лібералізацію режиму відбування покарання та покращення умов утримання. Робітні будинки було перейменовано в будинки покарання і корекції (*Tugt- og Forbedringshus*). У Копенгагені в районі Христиансхавн такий заклад, організований на базі прядильного будинку, мав дві окремі частини: тюрму (*Tugthus*) та виправний будинок (*Forbedringshus*). Однак кардинальних змін у системі виконання покарань не відбулося.

Тюремні комісії, що скликалися починаючи з 1806 р., лише констатували необхідність реформ. Зібрані статистичні дані засвідчили, що умови утримання у в'язницях вкрай незадовільні, відсутній контроль із боку адміністрації, засуджені до каторжних робіт через брак замовлень часто не залучалися до праці, відсоток рецидиву та смертності серед засуджених був доволі високим. Національне банкрутство 1813 р. та економічна криза, поряд із лібералізацією політичного режиму, лише загострили ситуацію у в'язницях. 1817 року стався бунт в установі Христиансхавн, 1830 р. – вбивство засудженим охоронця [6, с. 106–108; 7, с. 132–133]. Стало очевидно, що діюча система гостро потребує змін.

Наступний етап розвитку в'язничної системи Королівства Данія припадає на 40-і роки XIX ст. Для розроблення плану тюремної реформи була створена державна комісія. Її члени, ознайомившись із пенітенціарними новаціями за кордоном, наполягали на впровадженні в Данії пенсільванської або оборнської систем. У результаті роботи комісії 25 червня 1842 р. видано королівський указ про організацію виправних будинків за філадельфійською системою та каторжних тюрем за оборнською системою [2, с. 556–557]. Саме дана комісія, як справедливо зазначає Петер Сміт, започаткувала реформу, в результаті якої сформувалася пенітенціарна система, що є основою сучасної тюремної системи Данії [7, с. 134].

Новий Кримінальний кодекс 1866 р. унормував систему покарань у виді позбавлення волі й визначив, які категорії засуджених в установах якого типу повинні утримуватися. Покарання у виді позбавлення волі поділялося на тюремне ув'язнення й каторжні роботи. Тюремне ув'язнення було трьох видів: 1) на строк від 2 днів до 2 років (як виняток до 3 років) – відбували його в арештних будинках; 2) від 2 днів до 6 місяців примусових робіт у робітному будинку; 3) ув'язнення «на хлібі й воді» від 2 до 30 днів, що застосовувалося до волоцюг і жебраків та могло бути замінене примусовими роботами.

Покарання у виді каторжних робіт строком від 2 до 16 років (як виняток до 24 років) або довічне ув'язнення відбували в каторжних тюрмах, влаштованих за оборнською системою, зокрема в тюрмі Хорсенс (*Horsens Tugthus*); а строком від 8 місяців до 6 років – у виправних будинках за системою одиночного утримання, зокрема в пенітенціарії Врідслезелілле (*Vridsløselille Straffeanstalt*) [2, с. 559–560].

Відповідно до вищезазначеного королівського указу 1853 р. у Хорсенс відкрито першу каторжну тюрму, розраховану спочатку на 400, а пізніше – 500 ув'язнених, із кімнатами для загальних робіт й одиночними нічними камерами (14 денних і 450 нічних) [14]. Там відбували покарання чоловіки, засуджені до каторжних робіт у каторжній тюрмі та каторжних робіт у виправному будинку, які не могли через стан здоров'я чи вік відбувати покарання в одиночній тюрмі. Старі в'язниці на о. Мен і в Оденсе були закриті, а в Христиансхавн (район Копенгагену) та Виборзі – перебудовані.

1861 року в Христиансхавн звели нову установу, розраховану на 650 осіб, що містила 108 загальних камер і 416 нічних келій. З 1870 р. вона слугувала для утримання жінок, засуджених до обох видів каторжних робіт як за системою одиночного, так і загального утримання з роз'єднанням на ніч [15, с. 7–10].

Перший у Данії виправний заклад за пенсільванською системою, розрахований на 400 осіб, було відкрито 1859 р. у Врідслезелілле [1, с. 557]. Менше ніж за десять років функціонування виправ-

ного будинку за класичною моделлю одиночного ув'язнення стало очевидно, що тривала ізоляція становить значну загрозу психічному здоров'ю засуджених.

Відповідно до даних тюремної статистики за 1904 р. в установах виконання покарань утримувалися: Христиансхавн – 72 особи, Врідслезелілле – 373 особи, Хорсенс – 331 особа. Отже, майже половина засуджених до каторжних робіт відбували покарання в одиночних камерах [3, с. 331; 5, с. 922]. Кримінальний кодекс 1866 р. приписував, що ніхто не повинен залишатися в одиночному ув'язненні більше ніж 3,5 років (ст. 15). Його строк скорочувався на третину впродовж перших 3 років перебування у виправному будинку, а в наступний період – на $\frac{1}{2}$ [2, с. 560]. Таким чином намагалися мінімізувати негативний вплив суворого одиночного утримання на особу. 1873 року було запроваджено прогресивну систему й у каторжних тюрмах.

Для відбування покарання у виді тюремного ув'язнення по всій країні було збудовано близько 100 арештних будинків (як правило, це був комплекс будівель, в якому розміщувався суд та арештний будинок), де також утримувалися обвинувачені та підсудні. Як правило, строк перебування в арештних будинках не перевищував шість місяців. Ув'язнені утримувалися в одиночних камерах, могли харчуватися за власний кошт, праця не була обов'язковою. При короткостроковому тюремному ув'язненні (до 2 років) за мету не ставилося виправлення засудженого. Упродовж 50–60-х років XIX ст. зведено нові арештні будинки, кожен приблизно на 60 осіб, у всіх провінційних містах.

Наприкінці XIX ст. арештні тюрми стали зводити за новим проектом на 100 осіб і більше. Такі установи були відкриті в Копенгагені, Виборзі, Вайле, Оденсе. У столичній арештній тюрмі Vestre на 430 одиночних камер з 1895 р. утримувалися: засуджені, які відбували покарання у виді тюремного ув'язнення (чоловіки й жінки); особи, яким було призначено покарання у виді штрафу, але вони не мали змоги його сплатити; несплатники аліментів, обвинувачені і підсудні [16, с. 74–77]. Станом на 1904 р. в арештних будинках країни перебувало 972 обвинувачених і підслідних та 218 засуджених [5, с. 922].

Відповідно до закону 1860 р. кожен, хто займався бродяжництвом чи жебрацтвом, карався тюремним ув'язненням «на хлібі й воді», що могло бути замінено примусовими роботами в робітному будинку строком до 180 днів [1]. У кінці XIX ст. нараховувалося 14 робітних будинків, режим утримання в яких передбачав роботи в загальних приміщеннях удень і роз'єднання в одиночних камерах на ніч. Також у Данії діяло п'ять виправно-виховних установ для неповнолітніх злочинців та дітей, які залишились без піклування.

Таким чином, в'язничну систему Данії із середини XIX ст. становили: каторжні тюрми, виправні будинки, арештні та робітні будинки. Каторжні тюрми та виправні будинки підпорядковувалися центральному Бюро тюремного управління в складі міністерства юстиції. Арештні тюрми, робітні будинки та виправно-виховні установи утримувалися за рахунок громад і підпорядковувалися органам місцевого самоврядування. Проте нагляд за ними здійснювало Бюро тюремного управління.

У такому вигляді в'язнична система Данії проіснувала до першої третини XX ст. Новий виток в її розвитку розпочався з прийняттям 1930 р. Кримінального кодексу [17]. Відповідно до нього систему органів виконання покарань із 1933 р. становили: досудові в'язниці; установи «відкритого типу» для відбування покарання у виді позбавлення волі від 7 днів до 6 місяців із менш суворим режимом утримання (спочатку з одиночними камерами, пізніше було влаштовано загальні майстерні); державні в'язниці з підвищеним рівнем охорони для утримання осіб, засуджених до довічного ув'язнення або позбавлення волі строком від 30 днів до 16 років («закритого типу»); робітні будинки; спеціальні заклади для утримання осіб із психічними захворюваннями та установи для утримання неповнолітніх злочинців [18].

Діяльність щодо гуманізації системи виконання покарань у Данії активно розпочалась у другій половині XX ст. У статті американського дослідника Девіда Ворда (Devid A. Ward) акцентувалася увага на відкритості датських установ, на відміну від американських, ліберальному режимі та ін. [19]. Відповідно до реформи 1973 р. було створено службу пробації. Нині у в'язничній системі Данії функціонують досудові в'язниці (arresthuse) або арештні відділення при установах виконання покарань, де утримуються особи до вироку суду й засуджені на строк до 6 місяців, та в'язниці (statsfængslet) відкритого й закритого типів. На початку XXI ст. було закрито установи в Хорсенс (2006 р.) та Врідслезелілле (2015 р.). Досить цікавим для України видається досвід Королівства Данія щодо використання цих тюремних комплексів, які є історичними пам'ятками. Так, тюрма Хорсенс 2006 р. була перетворена в арт-об'єкт, де функціонує музей, проводяться екскурсії, концерти рок-гуртів, видавничі форуми та ін., камери, в яких збережено в'язничну атрибутику, послуговуються готелем. Пенітенціарій у Врідслезелілле теж не зруйновано, а передано місцевій громаді.

Висновки. Проаналізувавши вищенаведене, можемо виділити такі етапи становлення в'язничної системи Данії:

1) перший – його початок сягає XVII ст., коли було організовано перші каторжні в'язниці та робітні будинки; всередині XVIII ст. сформувалась загальнодержавна система установ виконання покарань, в основі якої були каторжні тюрми із суворим режимом, робітні будинки, що поєднували виправну складову та примусову працю, а також арештні будинки;

2) другий етап тривав з 1842 по 1933 рр. У результаті реформи започатковано такі пенітенціарні установи: каторжні й виправні тюрми за системою одиночного та роздільного в нічний час утримання (пенсільванської та оборнської систем), модернізовано робітні й арештні будинки, основна увага приділялася релігійному вихованню та моральному виправленню засуджених;

3) третій етап – 1933 по 1973 рр. – коли відповідно до Кримінального кодексу 1930 р. було реформовано та спрощено систему установ відбування покарань у виді позбавлення волі, а розділення засуджених залишилося лише в нічний час, також було взято курс на лібералізацію режиму утримання;

4) четвертий етап розпочався в останній третині ХХ ст. зі значної гуманізації системи виконання покарань і триває донині.

Отже, починаючи з ХVІІІ ст. покарання у виді смертної кари в Королівстві Данія накладалося вкрай рідко – його замінили каторжні роботи та довічне ув'язнення. Це, у свою чергу, зумовило організацію установ виконання покарань – каторжних тюрем та робітних будинків. До початку ХІХ ст. умови утримання в датських тюрмах мало відрізнялися від інших європейських країн і бажали кращого. Однак послідовні буржуазні перетворення, зусилля влади щодо реформування тюремної системи, побудова нових тюрем та арештних будинків, один із найбільших «тюремних» бюджетів, у порівнянні з іншими країнами, дали позитивні результати. Значна гуманізації системи виконання покарань відбулася після 30-х років ХХ ст., при збереженні здобутків попереднього періоду, зокрема мінімальної кількості засуджених в камерах, набули подальшого розвитку установи «відкритого» типу для засуджених за нетяжкі злочини та інститут пробації, що дозволило в'язничній системі Данії заслужено утримувати звання однієї з найкращих в Європі.

Список використаних джерел:

1. Гоос А. Датские работные дома / А. Гоос // Тюремный вестник. – 1896. – № 6. – С. 370–376.
2. Гоос А. Тюремные учреждения в Дании / А. Гоос // Тюремный вестник. – 1896. – № 10. – С. 556–563.
3. Гоос А. Тюремные учреждения в Дании. Одиночное заключение / А. Гоос // Тюремный вестник. – 1897. – № 2, 7. – С. 65–74, 331–340.
4. К. Т. Датские места заключения / К. Т. // Тюремный вестник. – 1903. – № 6. – С. 502–506.
5. Малинин Ф.Н. Тюремное дело в Дании / Ф.Н. Малинин // Тюремный вестник. – 1905. – №.12. – С. 920–941.
6. Smith P. S. Det moderne fængsels væsens gennembrud i Danmark : opdragelse, moral og Fængsels kommissionen af 1840 / P. S. Smith // Fortid og Nutid. – 2002. – H. 2. – S. 103–132.
7. Smith P. S. The modern penitentiary and Denmark – A few notes about Danish prison reform 1835–1842 / P. S. Smith // Kriminaliteten er ikke hva den var – avviket i historisk lys : Rapport fra NSFKs 42. forskerseminar Bergen, Norge 2000. – København, 2001. – S. 130–137.
8. Jensen M. R. Det farlige fællesskab. Hemmelig og forbudt kommunikation blandt fanger i de danske fængsler, 1842–1947 / M. R. Jensen. Historie, Institut for Kultur og Identitet Roskilde Universitets center, 2007. – 107 s.
9. Howard J. The state of the prisons in England and Wales with preliminary observations, and an account of some foreign prisons and hospitals (4 ed.) / J. Howard. – London : Johnson, Dilly and Cadell, 1792. – 540 p.
10. Coxe W. Account of the Prisons and Hospitals in Russia, Sweden, and Denmark: With Occasional Remarks on the Different Modes of Punishment in Those Countries / W. Coxe. – London, 1781. – 55 p.
11. Beskrivelse af Københavns fængsler 1788 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/beskrivelse-af-koebenhavns-faengsler-1788/>.
12. Płatek M. Systemy penitencjarne państw skandynawskich : na tle polityki kryminalnej, karnej i penitencjarnej / M. Płatek. – Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. – 2007. – 502 s.
13. Vander Beken T. The Role of Prison in Europe: Travelling in the Footsteps of John Howard. – Ghent : Palgrave Macmillan, 2016. – 252 p.
14. Horsens Statsfængsel 1853–2006 / Nielsen, Mikkel Kirkedahl Lysholm; Vestergaard, Anna Wovk // Vejle Amts Aarbog. – 2008. – S. 48–76.
15. Report on the International Penitentiary Congress of London, held July 3–13, 1872. – Washington : Govt. Print. Off., 1873. – 526 p.
16. Паше-Озерский Н.Н. По тюрьмам Западной Европы. По личным впечатлениям 1928–1929 г. / Н.Н. Паше-Озерский. – Харьков, 1930. – 88 с.
17. Уголовный кодекс Дании 1930 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241524>.
18. The Penal System of Denmark. Denmark Ministry of Justice. Dept of Prisons Denmark. 1975. – 52 p.
19. Ward D. A. Inmate Rights and Prison Reform in Sweden and Denmark/ Devid A. Ward // Journal of Criminal Law and Criminology. – Volume 63. – Issue 2. – Article 6. – 1972. – P. 240–255.

